

Pregledni rad
Review paper

JEL Classification: O10, O40, Q01

Merdža Handalić Plahonjić*

POZICIONIRANJE BOSNE I HERCEGOVINE PREMA INDIKATORIMA EKONOMSKE DIMENZIJE ODRŽIVOG RAZVOJA

POSITIONING OF BOSNIA AND HERZEGOVINA ACCORDING TO INDICATORS OF THE ECONOMIC DIMENSION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Sažetak

Posljednjih desetljeća izrazi poput održivog razvoja, zaštite okoliša i klimatskih promjena mogu se čuti u javnom prostoru, ne samo u Bosni i Hercegovini nego i u svijetu. Osim toga, ovi se pojmovi povezuju s pojmovima ekonomskog razvoja, klimatski neutralnog društva i društvenog blagostanja. Od samog početka razmatranja ovih pojmova jasno je da se radi o multidisciplinarnom pristupu koji uključuje ekonomsku, ekološku i socijalnu sferu života, njihovu održivost i uravnoteženost. Čini se da su kvantitativni pokazatelji gospodarskog rasta i razvoja prevladani, a razvijaju se novi pokazatelji za mjerenje kvalitete života, uključujući gospodarski rast i razvoj. Ekonomski rast i razvoj prati se i ocjenjuje u međuovisnosti s ekološkim i društvenim razvojem. Ovaj se rad bavi definiranjem pojmova gospodarskog rasta i razvoja, njihovom međuovisnošću s održivim razvojem i njegovim dimenzijama. Osim toga, dat je pregled i objašnjenja najvažnijih indikatora za mjerenje ekonomske dimenzije održivog razvoja, te prema nekoliko odabranih indikatora pozicioniranje Bosne i Hercegovine u odnosu na zemlje zapadnog Balkana.

---

* **Doc. dr. sc. Merdža Handalić Plahonjić.** Fakultet za javnu upravu Univerziteta u Sarajevu; e-mail: mhandalic@gmail.com

Ključne riječi: ekonomski rast i razvoj, održivi razvoj, ekonomska dimenzija održivog razvoja.

Abstract

In recent decades in public space, not only in Bosnia and Herzegovina but also globally, several terms such as sustainable development, environmental protection, and climate change can be heard. Additionally, these terms are associating with economic development, climate-natural society and social well-being. On the very beginning of these terms' consideration, it is clear that approach should be multidisciplinary with the economic, ecological and social spheres of life included in it, their sustainability and balance as well. Quantitative indicators of economic growth and development appear to have been overcome, while new indicators are being developed to measure the quality of life including economic growth and development. The economic growth and development are monitored and evaluated in interdependences with ecological and social development. This paper deals with the definition of the economic growth and development concept, their interdependence with sustainable development and its dimensions. In addition, there is an overview and explanations of the most important indicators for measuring the economic dimension of sustainable development and according to several selected indicators, the position of Bosnia and Herzegovina in relation to the countries of the Western Balkans.

Key words: economic growth and development, sustainable development, economic dimension of sustainable development.

1. UVOD

Ekonomski rast i razvoj uglavnom se poistovjećuju iako je ekonomski rast zapravo uži pojam u odnosu na ekonomski razvoj. U osnovi ekonomski rast odnosi se na „povećanje ukupnog realnog bruto domaćeg proizvoda (Gross Domestic Product – GDP) tokom određenog vremenskog perioda, ili kao povećanje u realnom GDP per capita tokom vremena“ (Hodžić, Handalić Plahonjić 2022, 85-86). Ovakvo povećanje rezultata ekonomske aktivnosti može doći usljed povećanja utroška (raposloživosti) nekog od inputa ili outputa za već korištene inpute, npr. poboljšanja tehnologije. Dakle, ekonomski rast mjeri se kvantitativnim pokazateljima i ne uključuje obilježja privrede i njenih kvalitativnih strukturnih, organizacionih i tehnoloških promjena. U odnosu na rast, ekonomski razvoj uključuje pomenuta obilježja privrede koja dodatno doprinose podizanju nivoa ekonomskog rasta.

Shodno tome, nema ekonomskog razvoja bez ekonomskog rasta. Dakle, ekonomski razvoj je širi pojam i obuhvata promjene u obimu proizvodnje, složene transformacije u kompoziciji i strukturi nacionalne privrede, koje doprinose rastu životnog standarda i kvalitet života ljudi općenito, uključujući i kvalitet okoliša. Neki autori navode niz nedostataka GDP kao indikatora kojim se mjeri ekonomski napredak neke zemlje (Daly, Polsner 2012, 5). Prema tome, GDP kao mjera ima nekoliko ograničenja. Prvo, ne uzima u obzir nejednakosti u dohotku, odnosno to znači da iako se GDP povećava to ne znači da će dobit (napredak) biti reavnomjerno raspoređena među stanovništvom zemlje. Drugo, GDP predstavlja kvantitativni pokazatelj (mjeri količini proizvedenih dobara/usluga) bez da pokazuje kvalitetu. Treće, GDP kao mjera sveukupnog napretka zemlje ne uzima u obračun troškove koji pozitivno utiču na ljudsku dobrobit (školarina), ali ni one rashode čiji je uticaj negativan (troškove zaštite integriteta države, sanacije industrijskih katastrofa, liječenja socijalno uslovljenih oboljenja i sl.). Četvrto, GDP ne pokazuje održivost ekonomske aktivnosti (potrošnja finansirana zaduživanjem jednako se sabira u GDP kao i ona potrošnja koja proističe iz realno ostvarene ekonomske aktivnosti). Peto, degradacija prirodnih resursa nije obračunata, a troškovi degradacije okoliša ne odražavaju se GDP-u. Šesto, GDP ne pokriva ostvarene vrijednosti izvan tržišta (poslovi u domaćinstvu, volonterski poslovi i sl.) iako one značajno doprinose društvenom blagostanju i produktivnosti društva. Sedam, GDP ne daje potpune informacije o socijalnim pitanjima, odnosno ne uzima u obzir nezaposlenost, siromaštvo, ljudski razvoj općenito. Stoga se u ekonomskoj teoriji i praksi nastojalo dopuniti GDP drugim pokazateljima koji bi sveobuhvatnije mjerili napredak zemlje.

U savremeno se doba ekonomski razvoj veže za kvalitetu života uz očuvanje okoliša, odnosno podrazumijeva zadovoljavanje sadašnjih potreba bez ugrožavanja potreba budućih generacija. Time se dolazi do pojma održivosti koji uključuje tri međusobno povezane komponente: socijalnu, ekološku i ekonomsku (Beg 2018, 347). Teži se ravnoteži sva tri razvojna aspekta. Ekonomska održivost postiže se kroz ostvarivanje rasta, efektivnosti i ravnomjerne raspodjele bogatstva. Društvena održivost uključuje inkluziju, mobilnost i koheziju. Ekološka održivost podrazumijeva cjelovitost ekosistema, kapacitet i zaštitu prirode i prirodnih bogatstava (Bilas, Franc, Ostojić 2017: 16-17). Posljednjih se godina osim ove tri dimezije uključuju još dvije i to: politička i tehnološka dimezija održivog razvoja (Bojat, Rebić 2019, 79).

Pri svemu ovome treba imati u vidu da ovaj koncept proizilazi iz suštine ekonomske nauke, prema čemu je ekonomija nauka koja proučava kako društva koriste rijetke resurse da bi proizvela dobra i raspodijelila ih ljudima (Samuelson 2009, 4). Evolucijski posmatrano, ekonomski rast mjereno samo kvalitativnim pokazateljima (GDP ili GDP per capita) ima svoje granice u organičenosti resursa, a ekonomski razvoj nije moguć bez da se uobziri kvaliteta života ljudi, uz odgovornu javnu upravu i intenziviranje uključivanja nauke u rješavanje okoliških izazova.

Nesumnjiv je napredak ostvaren ubrzanom industrijalizacijom i globalizacijom u 20 i početkom 21. vijeka u svim sferama života. Prema podacima WHO (en. World Health Statistic 2023) prosječni životni vijek čovjeka porastao je na 73 godine u odnosu na onog rođenog 1950. godine kada je prosjek bio 46,5 godina, a predviđa se da bi mogao dostići 77 na 100-godišnjicu osnivanja WHO 2048. godine. Ekstremno siromaštvo, prema izvještajima Ujedinjenih nacija (UN) bilo je u značajnom padu prije COVID krize. Prosječna godišnja stopa smanjenja iznosila je 0,54% između 2015 i 2019. godine (The Sustainable Development Goals Report 2023). Takođe, globalizacija svjetske ekonomije dovela je do preseljenja proizvodnje iz bogatih zemalja prema zemljama u razvoju putem globalnih trgovinskih lanaca snabdijevanja. Oko 80% globalnih trgovinskih tokova rezultat je poslovanja multinacionalnih kompanija, a jedno od 5 radnih mjesta proizilazi iz ovih lanaca snabdijevanja.

Međutim, kada se govori o održivom razvoju pored ovih prilično pozitivnih rezultata valja pomenuti i one negativne. Naime, važno je istaknuti da više od 95% uticaja na okoliš proizilazi iz lanaca snabdijevanja preduzeća, a naročito onih koja pripadaju prehrambenim i maloprodajnim sektorima. Dakle, očigledno da lanci snabdijevanja imaju veliki uticaj na društvene i ekološke izazove identifikovane ciljevima održivog razvoja UN (Thorlakson, De Zegher, Lambin 2018, vol 115, No.9).

Još s početka novog milenija odnos prema poimanju ekonomskog razvoja se općenito promijenio. Održivi razvoj se posmatra multidisciplinarno, a ekonomija se shvaća kao integrirana i jedna od dimenzija tog razvoja. Agenda 2030 Ujedinjenih nacija (2030 Agenda for Sustainable Development, 2015) uključuje 17 međusobno povezanih ciljeva održivog razvoja, koji pomiču održivi razvoj sa tri aspekta ekonomskog, socijalnog (društvenog) i ekološkog.

Slika 1. Ciljevi održivog razvoja

Izvor: <https://www.hgk.hr/odjel-energetiku-i-zastitu-okolisa/ciljevi-odrzivog-razvoja-zajednica-za-drustveno-odgovorno-poslovanje> (5.9.2023)

Agenda je odgovor članica UN-a na niz globalnih izazova u svijetu, uključujući siromaštvo, nejednakost, klimatske promjene, degradaciju okliša, prosperitet, mir i pravdu. Iako nije obavezujuća Agenda predstavlja globalni program djelovanja prema kojem bi sve zemlje potpisnice trebale usklađivati svoje politike djelovanja, razviti indikatore, pratiti i ocjenivati napredak, te dostavljati izvještaje UN na dobrovoljnoj osnovi.

Evropska komisija je donijela dokument pod nazivom „Naredni koraci za održivu evropsku budućnost: Evropska akcija za održivost“ (EC, 2016b) kao odgovor na Agendu 2030. Dokument sadrži korake za održivu evropsku budućnost i obuhvata ekonomsku, društvenu i ekološku dimenziju održivog razvoja. Takođe, Evropska komisija je 2019. godine predstavila dokument Evropski zeleni plan (EC, 2019) čiji je cilj da Evropa do 2050. godine postane klimatski neutralan kontinent, dok bi Evropska unija (EU) trebala biti transformisana u modernu, resorno efikasnu i konkurentnu ekonomiju. Politike EU, a naročito one u oblastima zapošljavanja, socijalne inkluzije, regionalnog razvoja, energetike i klime, odražavaju zahtjeve pravne stečevine sa kojima zemlje kandidatice i potencijalne kandidatice trebaju uskladiti svoje zakonodavstvo. Evropski zeleni plan bio je osnova za uspostavljanje Zelene agende za Zapadni Balkan, donosno plana koji uključuje sveobuhvatan napredak u socio-ekonomskom razvoju, uključujući zaštitu okoliša i odgovor na klimatske promjene zemalja Zapadnog Balkana.

Bosna i Hercegovina (BiH) je 2021. godine usvojila dokument Okvir za realizaciju ciljeva održivog razvoja Bosne i Hercegovine kao dogovor na preuzete obaveze iz naprijed navedenih programa. Cjelodržavni je to dokument svih nivoa vlasti u BiH,

a kojim se utvrđuju širi razvojni pravci kojima će se nastojati doprinijeti ciljevima održivog razvoja (Okvir za realizaciju ciljeva održivog razvoja 2020). Imjući u vidu ključne razvojne trendove, identifikovane prilike i prepreke, a naročito uzimajući u obzir evropske integracije BiH utvrđena su sljedeća tri pravca održivog razvoja: 1) Dobra uprava i upravljanje javnim sektorom, 2) Pametan rast i 3) Društvo jednakih mogućnosti. Takođe, uključene su i dvije horizontalne teme i to: 1) Ljudski kapital za budućnost i 2) princip „Niko ne smije biti isključen“.

2. EKONOMSKA DIMENZIJA ODRŽIVOG RAZVOJA

U savremenom konceptu održivog razvoja ekonomski rast ima i dalje značajnu ulogu, ali sada uključuje potrebe ljudi u sadašnjem i budućem vremenu. Sada se pitanjima održivosti i održivog razvoja pristupa na integralan način usklađivanjem ekonomskih, društvenih i okolišnih pitanja. Ekonomija je jedna od međusobno povezanih dimenzija održivog razvoja, a kao najznačajnije elemente uključuje kontinuirani ekonomski rast, rast industrije i inovacija, smanjenje nejednakosti, odgovornu proizvodnju i potrošnju, liberalizaciju trgovine, te izgradnju partnerstava za održivi razvoj na globalnom nivou (Bilas, Franc, Ostojčić 2017, 74). Ekonomska dimenzija održivog razvoja pretpostavlja ekonomske aktivnosti koje će stimulisati ekonomiju, a istovremeno neće imati negativan uticaj na društvo i ekologiju. Stimulisanje ekonomskih aktivnosti moglo bi smanjiti siromaštvo u odnosu na prethodno stanje, ali te aktivnosti mogu dovesti do većeg ili prekomjernog onečišćenja okoliša. Takođe, ekonomski rast zavisi od broja stanovnika, potrošnji stanovništva, te tehnologiji koja se koristi u proizvodnji proizvoda i usluga. Izuzetno je važno stimulisati tehnološki razvoj da bi se smanjio ili izbjegao negativni uticaj povećanja produktivnosti na okoliš (Črnjar, Črnjar 2009, 96-97). Iako su sve dimenzije održivog razvoja međusobno povezane, moguće je izdvojiti ekonomsku dimenziju prema Ciljevima održivog razvoja UN, u kojima se obrazložena ciljeva i definirani podciljevi tradicionalno povezuju za ekonomsku sferu života. Tako je moguće izdvojiti ekonomsku dimenziju održivog razvoja i povezati je sa pet ciljeva održivog razvoja. Svaki od navedenih Ciljeva ima nekoliko podciljeva (Zamisli 2030). Generalno, ciljevi ekonomske dimenzije održivog razvoja se dodatno razrađuju i kroz podciljeve, a indikatori kao naprijed navedeni mjere napredak u postizanju podcilja, odnosno cilja.

Tako se u okviru Cilja 8. Dostojanstven rad i ekonomski rast dodatno definišu podciljevi koji se odnose na stvaranje novih radnih mjesta uz unapređenje životnog

standarda, kroz veću produktivnost i tehnološke inovacije. Takođe, uključuje se promovisanje mjera na smanjenju nezaposlenosti, iskorjenjavanju prinudnog rada, ropstva i trgovine ljudima, odnosno zagovara se postizanje potpunog i produktinog zapošljavanja bez bilo kakvog oblika radne diskriminacije.

Cilj 9. Industrija, inovacije i infrastruktura, zajedno sa podciljevima, odnosi se na izgradnju infrastrukture i promoviranje održive industrijalizacije i inovacija. Ističe se važnost tehnološkog napretka i inovacija, te promovira povećanje naučnih istraživanja. Nastojanja se odnose na povećanje pristupa uslugama kroz smanjenje digitalnog jaza itd.

Ciljem 10. zagovara se smanjenje nejednakosti koja kontinuirano raste. Naime, 10% najbogatijih zarađuje oko 40% ukupnih prihoda na svijetu, dok 10% najsiromašnijih zarađuje svega 2-7% (Zamisli 2030). Niz je podciljeva koji se žele postići do kraja 2030. godine, a podrazumijevaju promociju ekonomske i političke uključenost bez diskriminacije po osnovu dobi, spola, rase, religije, ekonomskog statusa, odnosno osiguranje jednakih mogućnosti za sve. Takođe, osnaživanje migracijske politike je podcilj sadržan u okviru ovoga cilja i to na način da se potiče mobilnost ljudi i sigurne migracije.

Cilj 12. Uključuje osiguranje modela održive potrošnje i proizvodnje, što podrazumijeva napredak uz korištenje manje resursa. Efikasno upravljanje prirodnim resursima uključujući smanjenje onečišćenja i degradacije okoliša su podciljevi u okviru ovoga Cilja. Promocija je to efektivnosti u korištenju resursa, energetske efikasnosti, održive infrastrukture, zelenih i dostojanstvenih radnih mjesta i kvaliteta života za sve (SDG 12 - Responsible consumption and production, 2023)

Cilj 17. Odnosi se na partnerstvo (Partnerstvom do cilja), a uključuje podršku ciljevima održivog razvoja kroz osnaživanje globalnog partnerstva. Elementarne nepogode, krize i ratovi izazovi su današnjice koji dodatno zahtijevaju finansijske resurse i pomoć. Promocija međunarodne trgovine i pomoć zemljama u razvoju radi njihovog povećanja izvoza elementi su koje podrazumijevaju postizanje univerzalnog i pravičnog trgovinskog sistema (Zamisli 2030).

U skladu sa preuzetim obavezama i usvojenim strateškim okvirom u BiH, Agencija za statistiku BiH je definisala niz pokazatelja (indikatora) prema kojima će se pratiti napredak u svih 17. Ciljeva održivog razvoja. U nastavku je navedena lista indikatora prema ciljevima koji se povezuju sa ekonomskom dimenzijom.

Tabela 1. Ciljevi održivog razvoja povezani sa ekonomskom dimenzijom u BiH

EKONOMSKA DIMENZIJA ODRŽIVOG RAZVOJA	
Ciljevi	Indikatori
Cilj 8. Dostojanstven rad i ekonomski rast	Realni rast BDP (%) Žrtve modernog ropstva (na 1.000 stanovnika) Udio odrasli s računom u banci ili drugoj finansijskoj instituciji ili kod pružatelja usluga mobilnih novčanih usluga. (% stanovništva starijeg od 15 godina) Stopa nezaposlenosti (% ukupne radne snage, starosti 15+) Osnovna radnička prava su efektivno zagarantirana (najgori 0–1 najbolji) Nesreće na radu sa smrtnim ishodom povezane sa uvozom (na 100.000 stanovnika)
Cilj 9. Industrija, inovacije i infrastruktura	Seosko stanovništvo sa pristupom putevima tijekom cijele sezone (%) Stanovništvo koje koristi internet (%) Pretplate na mobilni širokopojasni pristup (na 100 stanovnika) Indeks logističkih performansi: Kvalitet trgovine i transporta infrastruktura (najgori 1-5 najboljih) Timesova rang lista sveučilišta visokog obrazovanja:* Prosječna ocjena 3 najbolja svučilišta (najgori 0–100 najboljih) Članci objavljeni u akademskim časopisima (na 1.000 stanovnika) Izdaci za istraživanje i razvoj (% BDP-a)
Cilj 10. Smanjenje nejednakosti	Gini koeficijent Palma omjer
Cilj 12. Odgovorna potrošnja i proizvodnja	Čvrsti komunalni otpad (kg/stanovniku/dan) Elektronski otpad (kg/stanovniku) Emisije SO ₂ zasnovane na proizvodnji (kg/stanovniku) Emisije SO ₂ ostvarene u uvozu (kg/stanovniku) Emisije dušika zasnovane na proizvodnji (kg/stanovniku) Emisije dušika ostvarene u uvozu (kg/stanovniku) Izvoz plastičnog otpada (kg/stanovnik)
Cilj 17. Partnerstvom do cilja	Državna potrošnja na zdravstvo i obrazovanje (% BDP-a) Za visoke prihode i sve zemlje OECD DAC-a: Međunarodne koncesione javne financije, uključujući zvaničnu razvojnu pomoć (% BND-a) Ostale zemlje: državni prihodi isključujući grantove (% BDP-a) Ocjena poreskog raja za multinacionalne korporacije (najbolji 0–100 najgori) Indeks statističkog učinka (najgori 0–100 najbolji)

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Indikatori održivog razvoja: Napredak prema ostvarenju ciljeva održivog razvoja, Bosna i Hercegovina, Priopćenje, 2023.

Sveukupni napredak se mjeri indeksom SDG i označava postotak ostvarenja svih 17 ciljeva. SDG indeks za BiH je 74,02 u 2023. godini. BiH je rangirana na 47. mjesto od 166 zemalja (Indikatori održivog razvoja BiH, 2023).

3. ANALIZA NAPRETKA BiH U OKVIRU EKONOMSKE DIMENZIJE RAZVOJA

U daljem tekstu, na bazi izabranih indikatora koji pripadaju ekonomskoj dimenziji održivog razvoja, analiziraće se stanje u Bosni i Hercegovini i zemljama Zapadnog Balkana prema izabranim indikatorima, te komparirati informacije sa prosječnim vrijednostima u Evropskoj uniji (EU). Izbor indikatora uveliko je zavisio od dostupnosti podataka u međunarodnim bazama, zbog čega razmatrani period od 2016-2020. godine ne uključuje krizne događaje kojima su ekonomije Bosne i Hercegovine i zemalja Zapadnog Balkana bile izložene nakon 2020. godine. Posljedice kriznih događaja (Covid, ratna zbivanja) nisu vidljive u punoj snazi kroz promjene u trendovima posmatranih indikatora.

Jedan od najznačajnijih indikatora kojim se mjeri napredak u okviru Cilja 8 je godišnja stopa rasta bruto domaćeg proizvoda po glavi stanovnika (GDP pc). Prema podacima preuzetim iz baze Svjetske banke, vidljivo je da su sve zemlje u regiji imale stabilanu godišnju stopu rasta bruto domaćeg proizvoda po stanovniku (GDP per capita). Godišnja stopa rasta GDP p.c u Bosni i Hercegovini bila je uglavnom iznad 4% u periodu prije krize.

Tabela 1. Stopa rasta GDP per capita (godišnje %)

Zemlja/unija	2016	2017	2018	2019	2020
Albanija	3,5	3,9	4,3	2,5	-2,9
Bosna i Hercegovina	4,5	4,2	4,6	3,5	-2,5
Kosovo	6,2	4,0	3,1	5,2	-5,4
Crna Gora	2,9	4,7	5,1	4,1	-15,2
Sjeverna Makedonija	2,7	1,0	2,8	3,9	-5,9
Srbija	3,9	2,6	5,1	4,9	-0,3
Evropska unija	1,8	2,7	1,9	1,8	-6,0

Izvor: preuzeto iz [https://databank.worldbank.org/source/sustainable-development-goals-\(sdgs\)#](https://databank.worldbank.org/source/sustainable-development-goals-(sdgs)#) (28.11.2023).

Posljedice kriznih događaja (Covid kriza 2020. godine) već su vidljive u svim zemljama, naročito u Crnoj Gori (-15,2%), EU (-6%), a i Kosovo bilježi značajan pad stope rasta GDP pc od 5,4% u 2020. godini. U istom periodu, BiH je imala GDP pc. oko 14.000 \$ i uglavnom zaostaje za zemljama regije, dok su jedino Albanija i Kosovo imale niži GDP pc od BiH. Prema podacima iz posljednjeg izvještaja UN (The Sustainable Development Goals Report 2023, 28) do određenog oporavka na globalnom nivou je došlo već u 2021. godini kada se stopa rasta povećala na 5,2%, ali onda i smanjila na 2,2% u 2022. godini. Predviđa se skroman rast tek u 2024. godini.

U okviru Cilja 9. koji se odnosi na industriju, inovacije i ifrastrukturu jedan od indikatora je izdaci za istraživanje i razvoj. Ako se izuzmu Kosovo i Albanija, BiH je prema ovome pokazatelju na začelju u okviru regije i značajno zaostaje za prosjekom EU.

Tabela 2. Izdaci za istraživanje i razvoj (%GDP)

Zemlja/unija	2016	2017	2018	2019	2020
Albanija	..	..	..	..	..
Bosna and Hercegovina	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Kosovo	..	..	..	..	..
Crna Gora	0,3	0,3	0,5	0,4	..
Sjeverna Makedonija	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Srbija	0,8	0,9	0,9	0,9	0,9
Evropska unija	2,1	2,2	2,2	2,2	2,3

Izvor: preuzeto iz <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators/Series/GB.XPD.RSDV.GD.ZS#> (28.11.2023)

Ostale zemlje ZB, iako nešto više izdvajaju za istraživanje i razvoj od BiH, takođe zaostaju za EU. Isti godišnji izdaci za istraživanje i razvoja ukazuju da postojeće politike treba mijenjati u svim zemljama regije ukoliko se želi potaknuti razvoj nauke i tehnologije, koje neupitno doprinose ekonomskom rastu i razvoju. Kontinuirani rast ovih izdataka trebao bi biti imperativ u zemljama u razvoju kakve su zemlje ZB. Prema posljednjim dostupnim podacima zemlje ZB spadaju u grupu afričkih i zapadno azijskih zemalja koje izdvajaju ispod 1% GDP za istraživanje i razvoj (The Sustainable Development Goals Report 2023, 31).

Cilj 10. sadrži indikatore putem kojih se prati napredak u standardu života ljudi, odnosno jedan od indikatora je bruto domaći proizvod po glavi stanovnika. BiH je

posmatranom periodu imala GDP nešto više od 5.000 dolara po glavi stanovnika, što je bilo značajno niže u odnosu na prosjek EU.

Tabela 3. GDP per capita (\$)

Zemlja/unija	2016	2017	2018	2019	2020
Albanija	4.090,4	4.249,8	4.431,5	4.543,4	4.410,5
Bosna and Hercegovina	4.940,8	5.150,3	5.387,3	5.578,3	5.437,5
Kosovo	3.739,2	3.890,2	4.009,1	4.219,1	3.991,0
Crna Gora	6.707,8	7.023,4	7.381,8	7.684,2	6.515,5
Sjeverna Makedonija	4.994,6	5.043,7	5.184,7	5.386,2	5.067,2
Srbija	5.805,9	5.959,5	6.261,5	6.567,9	6.549,4
Evropska unija	31.031,2	31.855,1	32.460,5	33.033,0	31.046,0

Izvor: preuzeto iz [https://databank.worldbank.org/source/sustainable-development-goals-\(sdgs\)#](https://databank.worldbank.org/source/sustainable-development-goals-(sdgs)#)
(28.11.2023)

Tek petinu GDP pc je dostigla Crna Gora u odnosu na prosjek EU, ostale zemlje iako sa nekim razlikama značajno zaostaju za EU. Odgovorna proizvodnja i potrošnja je sljedeći cilj (Cilj 12.) koji pripada ekonomskoj dimenziji održivog razvoja. Jedan od indikatora je emisija CO₂ metričkim tonama po glavi stanovnika. Ova mjera podjednako uključuje mjerenje u proizvodnji i potrošnji.

Tabela 4. Emisija CO₂ (metričke tone, per capita)

Zemlja/unija	2016	2017	2018	2019
Albanija	1,6	1,8	1,8	1,7
Bosna and Hercegovina	6,6	6,8	6,8	6,4
Kosovo	..	..	..	..
Crna Gora	3,5	3,6	4,0	4,2
Sjeverna Makedonija	3,5	3,8	3,5	4,0
Srbija	6,6	6,7	6,6	6,6
Evropska unija	6,5	6,6	6,4	6,1

Izvor: preuzeto iz [https://databank.worldbank.org/source/sustainable-development-goals-\(sdgs\)#](https://databank.worldbank.org/source/sustainable-development-goals-(sdgs)#)
(28.11.2023)

BiH i Srbija su lideri u regiji ZB prema indikatoru emisije CO₂. Obje zemlje premašuju prosjek EU. U BiH energetska sektor najviše je doprinosa emisijama CO₂, zatim industrijski, poljoprivredni i sektor otpada u 2015 i 2016. godini (Četvrti nacionalni izvještaj o klimatskim promjenama 2022, 57).

Iscrpljivanje prirodnih resursa i njihova neadekvatna zaštita dovela je do ekstremno negativnih efekata (The Sustainable Development Goals Report 2023, 38). Globalno zagrijavanje i sve njegove posljedice globalni su izazov. Prema navodima UN, zemlje potpisnice Pariškog sporazuma kombiniranim naporima su uspjele smanjiti emisiju stakleničkih gasova tek za 0,3% u odnosu na 2019. godinu što je daleko ispod obećanog od 43%. Zbog svega bilo bi ključno usvojiti (a usvojene, provesti) održive politike i podići svijest kako bi se osiguralo učinkovito i održivo upravljanje ograničenim prirodnim resursima do 2030. godine u BiH i regiji.

Pratnerstvom do cilja slogan je za cilj 17 održivog razvoja. Jedan od indikatora se odnosi na direktna strana ulaganja.

Tabela 5. Neto priliv direktnih stranih ulaganja (% GDP)

Zemlja/unija	2016	2017	2018	2019	2020
Albanija	8,8	7,9	7,9	7,8	7,1
Bosna and Hercegovina	1,9	2,8	3,0	2,2	2,1
Kosovo	3,6	4,0	4,0	3,6	5,1
Crna Gora	5,2	11,5	8,8	7,5	11,0
Sjeverna Makedonija	5,1	3,4	5,1	4,4	0,1
Srbija	5,8	6,6	8,0	8,3	6,5
Evropska unija	5,3	3,6	-0,2	1,2	2,1

Izvor: preuzeto iz [https://databank.worldbank.org/source/sustainable-development-goals-\(sdgs\)#](https://databank.worldbank.org/source/sustainable-development-goals-(sdgs)#) (28.11.2023)

U posmatranom periodu najviši procenat direktnih stranih investicija ostvareno je u Crnoj Gori, Albaniji i Srbiji, dok se u BiH posljednjih godina taj procenat smanjuje. Takođe, primjetno je znatno opadanje direktnih stranih investicija u EU.

ZAKLJUČAK

Ekonomski rast, a pogotovo ekonomski razvoj u budućnosti očigledno nećemo posmatrati kroz prizmu kvantitativnih pokazatelja, već svakako uvažavajući kvalitativne pokazatelje integrirano kroz sve dimenzije održivog razvoja. Pred kraj prošlog, a s početka ovoga stoljeća znatno intenzivnije, počelo se govoriti o pojmu održivog razvoja i drugačijem pristupu ekonomskom rast i razvoju. Održivi razvoj se definira kao razvoj temeljen na „zadovoljavanju sadašnjih potreba bez ugrožavanja potreba budućih generacija“. Održivi razvoj uključuje ne samo

ekonomsku veći i druge dimenzije života ponajprije društvenu i ekološku. Dakle, održivi razvoj podrazumijeva ravnotežu svih dimenzija.

Iako je cilj rada bio da izdvoji ekonomsku dimenziju održivog razvoja, te kroz izabrane pokazatelje prikaže ekonomski rast i razvoj Bosne i Hercegovine i drugih zemalja ipak svaki od pokazatelja potrebno je posmatrati uvažavajući i druge dimenzije održivog razvoja.

Agenda 2030 sa 17. ciljeva održivog razvoja i svi drugi planovi doneseni na osnovu nje u EU i svakoj od zemalja trebali bi biti nit vodilja prema boljem i zdravijem životu, uključujući i ekonomsku dimenziju.

BiH i njene institucije se posljednjih sada već decenija bile fokusirane na pitanja očuvanje njenog suvereniteta i integriteta, zbog čega je ovo vrijeme uglavnom izgubljeno s aspekta ekonomskog, naročito zelenog (održivog) razvoja. U godinama nakon rata, ekonomija u BiH se razvijala (ili opstajala) uz nizak nivo društvene odgovornosti. Ekonomske aktivnosti su bile fokusirane na ostvarivanje profita ili čak ekstra profita bez jasno definisanih ekoloških zahtjeva, umjesto da se potiče ekonomski razvoj koji za rezultat ima održivost i blagostanje društva.

Zaostajanje Bosne i Hercegovine ponajprije za nekim od zemalja ZB, a onda i za prosječnim vrijednostima tog razvoja u EU navodi na zaključak da je potrebno aktivno uključivanje svih razvojnih aktera ponajprije države. Postoje strateški planovi i programi održivosti i namjera da se stvarno primijene u praksi.

Literatura

1. Agencija za statistiku BiH (2023), *Indikatori održivog razvoja: Napredak prema ostvarenju ciljeva održivog razvoja*, Bosna i Hercegovina, Pripćenje.
2. Beg, M. (2018), *Održivi ekonomski razvoj – Perspektive i razvoja*, Zbornik radova znanstvenog skupa Modeli razvoja hrvatskog gospodarstva. Zagreb.
3. Bilas, V., Franc, S, Ostojić, R.(2017), *Višedimenzionalnost održivog razvoja*, Udžbenici Sveučilišta u Zagrebu, Notitia d.o.o.
4. Bojat, M., Rebić, M. (2019), *Ključni makroekonomski indikatori održivog razvoja u Bosni i Hecegovini*, Ekonomske ideje i praksa, br. 35.
5. BiH, *Četvrti nacionalni izvještaj o klimatskim promjenama* (2022). Dostupno na: https://unfccc.ba/images/dokumenti/izvjestaji/cetvrti_nacionalni_cirilica.pdf (05.12.2023)
6. Črnjar, M., Črnjar, K.(2009), *Menadžment održivog razvoja, ekonomija, ekologija, zaštita okoliša*, Udžbenici Sveučilišta u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu u Opatiji.

7. Daly, L., Posner, S. (2012), *Beyond GDP: New Measures For A New Economy: Demos*.
8. European Commission (2016.b) *Communication from the Commission – Next steps for a sustainable European future - European action for sustainability*. COM(2016.) 739 final. Strasbourg.
9. European Commission (2019), *Communication from the Commission - The European Green Deal*. COM(2019) 640. Brussels.
10. Eurostat (2023), *Sustainable development indicators, Responsible consumption and production*, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=SDG_12_-_Responsible_consumption_and_production#Responsible_consumption_and_production_in_the_EU:_overview_and_key_trends (29.11.2023)
11. Fetahagić, M. (2008), *Indikatori održivosti - cjeloviti pristup*, *Tranzicija* 9 (19-20), 135-146.
12. Hodžić, K., Handalić Plahonjić, M. (2022), *Makroekonomija*, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet za upravu.
13. Lončar, J. (2019), *Globalizacija i/ili održivi razvoj*, *Geografski horizont*, Br. 2/2019, 7-16.
14. Pupovac, D. (2015), *Održivi razvoj – novo lice ekonomije*, *Socijalna ekologija*, Svezak 24 Br. 2-3/ 103-124.
15. Thorlakson, T., De Zegher, J. F., Lambin, E. F. (2018), *Companies' contribution to sustainability through global supply chains*, *Proceedings of the National Academy of Sciences the USA* 115 (9), 2072-2077. Dostupno na: <https://www.pnas.org/doi/epdf/10.1073/pnas.1716695115> (28.11.2023).
16. United Nations (2023), *The Sustainable Goals Report (2023): Special Edition*. Dostupno na: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/> (05.12.2023).
17. United Nations (2015), *Transforming our world: the Agenda 2030 for Sustainable Development*. Department of Economic and Social Affairs, Dostupno na: <https://sdgs.un.org/2030agenda> (23.11.2023).
18. Vijeće ministara BiH (2021), *Okvir za realizaciju ciljeva održivog razvoja u Bosni i Hercegovini*. Dostupno na: http://www.dep.gov.ba/Koordinacija_strate%C5%A1kih_dokumenata/Objave/COR/Okvir-za-realizaciju-Ciljeva-odrzivog-razvoja-u-BiH-latinica.pdf (29.11.2023)